

Ahmet Midhat Efendi'nin Askerlik ve Savaşa Dair Görüşleri*

Şener Şükrü Yiğitler**

Öz

Tanzimat Dönemi'yle birlikte hızlı bir Batılılaşma sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu, aynı zamanda, Batılı güçlerle yoğun bir savaş halindeydi ve bu durum Batılılaşma hareketinin her alanı için düşünce üreten Ahmet Midhat Efendi için son derece önemlidir. Ahmet Midhat Efendi'nin *Zâbit* (1891) ve *Edvâr-ı Askeriye* (1891) adlı deneme kitapları onun bu konuya gösterdiği önemi ortaya koymaktadır. Bu kitaplarında öne sürdüğü modern askerlik ve savaş anlayışıyla ilgili düşüncelerini Batılı kaynaklara dayandırdığı anlaşılan Ahmet Midhat Efendi'nin “asker-millet”, “sosyal Darwinizm” gibi militarist düşünceyle özdeşleştirilen kavramlardan faydalandığı görülmektedir. Ayrıca, Ahmet Midhat Efendi bu düşüncelerini 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın ardından yayımladığı Türk edebiyatının ilk savaş romanlarından biri olan *Gönüllü*'ye (1897) yoğun biçimde yerleştirerek daha geniş kitlelere ulaştırmıştır.

Bu makalede Ahmet Midhat Efendi'nin, *Zâbit*, *Edvâr-ı Askeriye* ve *Gönüllü* adlı eserlerinde askerlik ve savaş konularına dair görüşlerindeki ortaklıklar ve başta militarizm olmak üzere, bu üç eserde referans noktası olarak kullandığı Batılı düşünce ve ideolojiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ahmet Midhat Efendi, *Zâbit*, *Edvâr-ı Askeriye*, *Gönüllü*, militarizm, savaş, askerlik.

* Geliş Tarihi: 26 Ocak 2017 – Kabul Tarihi: 12 Mayıs 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Yiğitler, Şener Şükrü (2020). “Ahmet Midhat Efendi'nin Askerlik ve Savaşa Dair Görüşleri”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 94: 137-157.

** Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Bitlis/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-7283-3621
ssyigitler@gmail.com

Giriş

19. yy'ın sonuna gelindiğinde, Osmanlı Devleti'yle girdiği savaşlarda üst üste zaferler kazanan Rusya, 93 Harbi'yle (1877-1878) Bakırköy'e kadar inmiş; diğer yanda, Kayser II. Wilhelm önderliğindeki Almanya sömürge yarışına hızlı bir giriş yaparak önlenemez şekilde yükselmiştir. Bu durum, başta İngiltere olmak üzere emperyalist güçler için Osmanlı Devleti'nin öteden beri savunageldikleri toprak bütünlüğünün anlamını yitirmesi sonucunu doğurmuştur. 93 Harbi, gerçekten de, gerek sivil halkın gerek askerlerin zihninde kronik yenilgi halinin semptomlarının belirmeye başladığı savaştır ve baktığı her şeyde mukadder çöküşün alametlerini gören Osmanlı bürokrasisi ve aydınları arasında tam bir travmaya neden olmuştur. Diğer yanda, başkentten çok uzakta, 93 Harbi sırasında Anadolu Ordusu Hümayûn-ı Başkitâbeti'nde Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın kâtibi olarak görev yaptığı Doğu Anadolu Cephesi'ne dair gözlemlerini *Başımıza Gelenler* adlı eserinde toplayan Mehmed Arif Bey 1877-1878 tarihli Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki hezimetin faturasını subaylara çıkarmıştır:

Başımıza gelen belaların ekserisi subaysızlıktan geldi. (...) 'Bir an önce şu savaş bitse de, evlerimize çekilip gitsek!' fikrini askerlere kadar bulaştıran edepsizler, orduda iş erleri sırasına geçtikleri için, işte böyle acıklı bir bozgunluk daha meydana geldi. (2012: 417-418)

Mehmed Arif Bey, kâtipliğini yaptığı Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın Seraskerlik Makamı ve Mabeyn-i Hümayûn'a yazdığı telgraflardan yaptığı alıntılarla tespitlerinin haklılığını adı geçen eserinde ortaya koymaya çalışır. Paşanın 23 Teşrinievvel 1293 (4 Kasım 1877) tarihli çarpışmalarla ilgili verdiği bilgiler paşanın emri altındaki subay ve askerleri sevk ve disipline etme konusunda yaşadığı zorlukları ortaya koyar; örneğin, paşanın esef ve öfkeyle ifade ettiği üzere "...taburlar azıcık bir ateş görür görmez hepsi firara yüz tutar..." (Mehmed Arif 2012: 416).

Ağır eleştiriler yönelttiği Osmanlı subaylarının Teselya Savaşı'ndan zaferle ayrıldığını görenek hayata gözlerini yuman Mehmed Arif Bey'in 93 Harbi anıları ölümünden sonra, 1903 yılında, oğulları tarafından Mısır'da yayımlanmıştır. Murat Belge, dönemin sultanı II. Abdulhamid'in tepkisinden çekindiği için Mehmed Arif Bey'in kitabın yayımlanmasını ölümünün sonrasına bıraktığı kanısındadır (Belge 2012: 580). Bu

gecikmenin nedeni ne olursa olsun, Ahmet Midhat Efendi'nin bu çalışmada incelenen eserlerini kaleme alırken Mehmed Arif Bey'in subaylara yönelik eleştirilerinden habersiz olduğunu biliyoruz. Böyle de olsa, Ahmet Midhat Efendi, Mehmed Arif Bey gibi, asıl sorunun Osmanlı'nın son döneminde yetişen subaylarda olduğunu düşünüyordu.

Nitekim ortaya koyduğu eserlerden döneminin sosyal ve siyasal olaylarını yakından takip ettiği, güncelin nabzını tuttuğu anlaşılan Ahmet Midhat Efendi'nin, Mehmed Arif Bey'in yukarıda örnekleri verilen düşüncelerinin genel çerçevesinden habersiz olduğu düşünülemez. Ahmet Midhat Efendi, Mehmed Arif Bey gibi Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın başkente yolladığı telgraflarının içeriğine doğrudan vâkıf olacak konumda değildi. Ancak döneminin popüler bir yazarı ve daha da önemlisi, Bâbîâlî'de nüfuzlu bir yayımcı/gazeteci olarak, Doğu Cephesi'nde yaşanan hezimetin İstanbul'a akislerini, aktüaliteyi şekillendiren ağır sonuçlarının en ufak bir titreşimini duymasını sağlayacak sosyal bir ağın merkezindeydi. Böylelikle, Ahmet Midhat Efendi, gerek içinde yaşadığı döneme egemen olan genel havanın tesiriyle ve gerek muhakeme kuvvetiyle, askerlik ve savaş konuları hakkındaki görüşlerini paylaştığı ilk eserinde subayları konu edinmiş ve eserine *Zâbit* ismini vermiştir.

Ahmet Midhat Efendi'yle ilgili hazırlanan kitaplarda yazar "Batı medeniyeti karşısında" konumlandırılarak ilim ve teknik, eğitim, aile ve kadın, din, felsefe ve ahlak gibi konulardaki görüşleriyle (Okay 2008) veya edebiyat ağırlıklı incelemelerde edebiyat teorisi, tarihi ve eleştirisi çerçevesinde (Durgun 2015) değerlendirilmiştir. Buna rağmen yaşadığı dönemin en önemli sosyal/siyasal olaylarından biri olan savaşlara dair düşüncelerine ve bunlarla ilgili eserlerine yer verilmemiştir. Ahmet Midhat'ın savaş ve askerlikle ilgili eserlerinin incelendiği çalışmalarda ise bu konuların dayandığı "adil savaş", "topyekûn savaş", "sosyal Darwinizm", "militarizm" gibi temel kavramlar tartışılmamıştır. Örneğin, Ülgen bu çalışmada yer verilen Ahmet Midhat Efendi'nin üç eserini mercek altına aldığı incelemesinde yazarın askerlere yönelik tavsiyeleri, bir meslek olarak askerliğe gösterdiği önem ve yazara göre askerliğin ülkenin bekası ve güvenliği açısından değeri üzerinde durur (1995: 620, 627). Enginün, Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerini tasnif ederken 1897 Türk-Yunan Savaşı ve *Gönüllü* romanı bağlamında, "Milletlerarası olayların çoğu savaş olaylarıdır" (2012: 217) demekle yetinir.

Aynı savaşın Türk edebiyatındaki yansımalarını incelediği yüksek lisans tezinde Şen, incelediği eserlerde döneme genel havasını veren söz konusu kavramları referans almaz (1997: 1-23). Aynı durum, Ülgen'in Teselya Savaşı'nın Türk şiiri üzerindeki yansımalarını incelediği doktora çalışması için de geçerlidir (1993: 15-24). Bunda, zikredilen çalışmaların, Militarizm Çalışmaları'nın Türkiye'de hız kazandığı 2000'li yıllardan önce yapılmasının etkili olduğunu kaydedelim.

Oysa bilindiği gibi, 93 Harbi'nden başlayarak I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Osmanlı İmparatorluğu aralıksız bir savaşlar silsilesinin değişmez aktörlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Osmanlı entelijansiyası için imparatorluğun askerî gücü hakkında doğru tespitler yapmak büyük önem taşımıştır. Ahmet Midhat Efendi, ilgisini çeken pek çok mesele gibi askerlik ve savaş konulu, gerek kurmaca gerek kurmaca dışı, dikkate değer eserler kaleme almıştır.

Zâbit

Yukarıda ifade edilen ayrıcalıklı konumu sayesinde ki, 93 Harbi'nin ardından Osmanlı ordusunda kaçınılmaz hale gelen ıslahat programının başına getirilen Prusyalı-Alman subaylarının bütün imparatorluk entelijansiyası üzerindeki derin etkisi Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerinde de kendisini gösterir. Sonuç olarak, *Tercüman-ı Hakikat*'te Ahmet Midhat Efendi imzasıyla askerlik konulu iki eser tefrika edilir. Gazetede tefrika edilmelerinin ardından ikisi de Maarif Nezaretî'nin ruhsatıyla ayrıca kitap halinde yayımlanan eserlerin ilki olarak ele aldığımız *Zâbit* (1308/1891) 209 sayfadan oluşur. Eserde, genel anlamda, Ahmet Midhat Efendi'nin Avrupa'nın askerî alandaki üstünlüklerinin nedenleri, Osmanlı subaylarının yabancı dil bilme gerekliliği ve Osmanlı idaresinden çıkan yerlerdeki Müslüman halkların durumları konusundaki görüşlerine yer verilir. Bu konuları “eski askerlik” ile “yeni askerlik” arasında gördüğü veya olması gerektiğini düşündüğü farklar açısından işleyen Ahmet Midhat Efendi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması noktasından meseleye giriş yapar. Daha önce pek çok defa teşebbüs edilmesine rağmen bunun II. Mahmud tarafından başarıldığını kaydeder (Ahmet Midhat 1308a: 7). Bu başarıya rağmen istenen sonuçların kendiliğinden ortaya çıkmasının beklenemeyeceğini belirten Ahmet Midhat Efendi mevcut şartlardaki altyapısal eksikliklere işaret eder. Hâlihazırda subay yetiştiren Mekteb-i Harbiye-yi Şâhâne'nin

programının “okumak yazmak ile biraz da hesap ve hendeseye münhasır kaldığından” mezun edilen subayların hem nitelik hem de Ordu-yı Hümayun’un ihtiyaçları nispetinde nicelik bakımından yetersiz olduğunu tespit eder (1308a: 8). Bu altyapısal eksiklikler Ahmet Midhat Efendi’ye göre “yeni askerlik” formasyonunun ortaya çıkarılmasının önündeki en önemli engeldir ve bu nedenle bir an önce aşılmaları gerekmektedir. Ahmet Midhat Efendi’nin bu tespitleri yaptığı dönemde Osmanlı ordusunun Alman subaylarının koordinasyonunda ciddi bir dönüşümden geçtiğı görülür.

Kendisinden önce pek çok önemli Fransız ve Prusyalı yetkili görevlendirildiğı halde Osmanlı ordusundaki yenileşmenin ve belirgin Alman nüfuzunun en önemli aktörü Alman Mareşal Colmar von der Goltz’tur (1834-1916). Osmanlı ordusunda tespit ettiği uygulamalı eğitim eksikliği için çözümler getirmenin yanı sıra, müfredata askerlik dışı alanlarda da dersler koyduran Goltz Paşa, Osmanlı ordusu için çok yeni bir pratik olan genelkurmaylığı tesis etmek amacıyla Alman modeline uygun bir Askerî Akademi kurmuştur. Türkiye’ye gönderilen meslektaşlarına kıyasla çok daha samimi ve yerli bulunan Goltz Paşa’nın eğitimini üstlendiğı ve Alman modelinin kayıtsız şartsız destekçisi genç subay kuşakları yetiştirmiştir. Goltz Paşa, Harbiye Mektebi’ndeki Fransız etkisini kırmak için özel kitaplar bastırması, Prusya-Alman militarizminin ve özellikle Alman generali Clausewitz’in savaşla ilgili düşüncelerinin genç subaylar tarafından benimsenmesinde rol oynamıştır. Ancak Alman genelkurmayı Osmanlı ordusu ve toplumu üzerindeki asıl etkisini Türk militarizmine uzun yıllar yön verecek kültür metinlerinden biri olan ve temelde “ulusun hizmetinde bir ordu değıl ordunun hizmetinde bir ulus” (Dündar 2008: 70) ve tam teçhizatlı toplumsal bir yapı düşüncesine dayanan *Das Volk in Waffen* (1883) adlı eseriyle yapmıştır. İlber Ortaylı’nın ifade ettiği gibi, “Bu dönemde Almanyada askerlik sistemi, von Moltke ile von der Goltz gibi askerlerin propagandasını yaptığı, tüm milleti silah altında tutmayı amaçlayan militarist dünya görüşüne dayanmaktadır” (1998: 104). Goltz Paşa’nın *Das Volk in Waffen* (1883) adlı eserinin, Mehmed Tahir tarafından *Millet-i Müsellaha: Asrımızın Usul ve Ahval-i Askeriyesi* (1884) adıyla ilk çevrildiğı dillerden birinin Türkçe olması, Alman askerî sisteminin Türk subaylar arasında gördüğü rağıbeti açıklamaktadır. Bütün ülkeyi devasa bir ordu gibi idare etmenin gerekliliğine inanan Büyük Friedrich’in mirası üzerinde yükselen Prusya, zorunlu askerlik uygulamasına geçtikten sonra Avrupa’nın en büyük olmasa da en etkin ordusuna sahip olmuş,

komşularını teker teker yenilgiye uğratmıştır. Almanların askerî başarıları Osmanlı asker ve sivil idarecilerinin gözlerini kamaştırmaya yetmiştir. En çok da bu nedenle Prusya-Alman militarizmi, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş dönemlerinde ortaya çıkan bütün fikir akımlarının değişmeyen unsuru olmuştur. Döneminin pek çok aydın ve yazarı gibi, İslamcılık-Osmanlılık çizgisinde değerlendirilebilecek düşüncelerini ortaya koyarken Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerinde, bilinçli veya bilinçsiz, militarist dünya görüşünün etkilerinin görülmesinin nedeni budur.

Edvâr-ı Askeriye

Ahmet Midhat Efendi'nin askerlik ve savaş konularıyla ilgili olarak *Zâbit* ile aynı yıl yayımladığı ikinci eseri *Edvâr-ı Askeriye* (1308/1891) de yukarıda işaret edilen militarist düşüncelerden beslenir. 271 sayfadan oluşan eser askerlik ve savaş stratejileri konusunda bilgiler içerir. Kırk Ambar Matbaası tarafından basılan ve “Cenk bir ilim midir? Yoksa bir sanat mı?” sorusuyla başlayan eserde savaşın tarifinin devrin “militarist neo-Ottomanist” (Belge 2009: 154) bakış açısına uygun biçimde yapıldığı görülür: “Milletlerin gerek haklı gerek haksız olarak yürütmek istedikleri makâsıdı o makâsıdı muhalif olanları iknâen ve irzâen yürütemeyince kuvve-i cebriye ile yürütmek için müracaat edecekleri tedâbir ve harekâta ‘cenk’ derler” (Ahmet Midhat 1308b: 4-5). Bu tanım, Prusya'nın önde gelen subay ve savaş stratejistlerinden Clausewitz'in savaşları politikanın devamı olarak değerlendiren militarist görüşüyle uyumludur (Clausewitz 2015). Yukarıdaki alıntıda kaydedilen “haklı/haksız” ayrımı ayrıca önemlidir, çünkü Ahmet Midhat Efendi burada Michael Walzer'in öngördüğü kategorizasyona uygun biçimde savaşlar arasında “haklılık/haksızlık” ayrımına başvurur (Walzer 2010: 23-84). Eski çağlarda Hıristiyanlık'ın “kutsiyet” atfettiği savaşlar, emperyalizmle birlikte “adil savaş” kimliğine bürünmüştür (Dupre 2014: 200-203). İlk ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla kitlelerin toplam “sağduyu”sundan kendini ayırıştıran düşmanlaştırıcı/güvenlikleştirici “devlet aklı”nın (*raison d'état*) yanı sıra, vatandaşlardan emanet aldığı “adam öldürme hakkı”yla teçhiz olan devlet mekanizması, “icat edilmiş” (Hobsbawm 2006: 1-18) geleneklerin de gücünü bünyesine katarak kendi etrafında kutsal bir hale oluşturmuştur. Ahmet Midhat Efendi, “adil savaş kuramı”yla modern şeklini alan *jus ad bellum* (savaş açma hakkı) ve *jus in bello* (savaşın adil idaresi) kavramlarına ve savaşan öznelerin taşıdıkları meşruiyet zeminine dayandırdığı düşüncelerini

“Haksızın ettiği cenk ‘cinayet’ olup haksıza karşı edilen cenk ise ‘ceza’dır” (Ahmet Midhat 1308b: 75) diye formüle eder. Onun münhasıran askerlik ve savaş konularına ayırdığı bu iki eserin genel çerçevesini ortaya koyduktan sonra, bu eserlerde askerlik ve savaşla ilgili dile getirdiği görüşleri ışığında Teselya Savaşı’nı anlattığı romanı *Gönüllü*’yü incelemeye geçebiliriz.

Bir Ta’biye Kitabı Olarak *Gönüllü*

Ahmet Midhat Efendi’nin en çok işlediği konulardan biri tarihî olaylardır. Askerlik ve savaş konularını işlediği eserlerini incelediğimiz bu çalışmada yazara ait belli bir tarihsel arka plana yerleştirilmiş “Yeniçeriler” ve “Bir Gerçek Hikâye” adlı uzun hikâyelerinde asker karakterlere yer vermesine rağmen bu eserlerin askerlik ve savaşla ilgili olmadıklarını burada kaydedelim. “Yeniçeriler” bir yeniçerinin trajik aşk hikâyesini anlatırken “Bir Gerçek Hikâye”de Ege adalarında yaşayan bir Rum kızı ile zaptiye onbaşı Ali arasındaki aşka yer verilir (Ahmet Midhat 2001). Yazarın tarihî romanlar ve hikâyeler yazarken sıkça kullandığı aşk teması *Arnavutlar Solyotlar* (1305/1888) adlı romanda da karşımıza çıkar. Arnavutlarla Solyotlar arasındaki mücadelenin yaşandığı yıllarda Müslüman Arnavut genci Rüstem Bey ile Solyot kızı Eftimi arasındaki aşk romanının ana konusunu oluşturur (Ahmet Midhat 2002). *Gönüllü* gibi Arnavutlar hakkında yazılmış bu romanın da askerlik ve savaş konularını içermediğini belirtelim.

Arapça “yerli yerine koyup hazırlama, tertîb etme” (Devellioglu 2003: 1012) anlamındaki “ta’biye” sözcüğü, bugünkü kullanımıyla “askerî strateji”, Osmanlı ordusunun yenileşme hareketinin sacayaklarından biri olan “kurmay subaylık” rütbesiyle beraber gerçek yerini bulmuştur. İlk askerî strateji kitapları olarak kabul edilecek eserlerin yazarları Sun Tzu (M.Ö. 544-496) ve Machiavelli (1469-1527) gibi isimler savaşı bir sanat olarak görmüşlerdir. Prusyalı-Alman subaylar ise 19. yy’dan itibaren cephe ile cephe gerisi arasında koordinasyonu kaçınılmaz hale getiren “topyekûn savaş” konseptinin bir sonucu olarak militarist dünya görüşün egemen olduğu modern örnekler üretmişlerdir.

Çalışmamızın kapsamını ve kavramsal çerçevesini bu şekilde belirledikten sonra *Gönüllü* romanına daha yakından bakabiliriz. Recep Köso ile Rum kızı Filomen’in aşkını 313 Harbi, Teselya ve Dömeke Muharebeleri olarak da bilinen (Ülgen 2005: 11) 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı fonunda anlatan

Gönüllü romanının yazara ait Kırkambar Matbaası tarafından yapılan baskısının kapağı “Milli Roman” ibaresi taşır. Bu, büyük oranda romanın içerik özelliklerini belirler. Milli romanı “sadece Müslüman toplumuna yer ver(en)” (Durgun 2015: 104) roman olarak tanımlayan Ahmet Midhat Efendi'nin Türk-Yunan savaşını Recep Köso'nun da bir üyesi olduğu Arnavut toplumu üzerinden vermeye çalıştığı gözlenir. Ancak bu romanda, yapılan tanımın aksine, Yunan toplumuna, onların inançlarına yer verildiği görülür. Bu anlamda, Durgun'un da kaydettiği gibi, Ahmet Midhat Efendi'nin “milli roman” tanımlamasında bir tutarsızlık olduğu ortadadır (Durgun 2015: 105-106). Aynı kapakta, “Tercüman-ı Hakikat gazetesinde derç olunduktan sonra Maarif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla ayrıca kitap şeklinde tabolunmuştur” ifadesine de yer verilir. Yazarın eserlerini gazetelerde tefrika halinde çıkardıktan sonra kitaplaştırmasından kaynaklanan biçim ve üslup özellikleri bu romanda da karşımıza çıkar. Çoğu zaman Ahmet Midhat Efendi'nin okurlarını bilgilendirmek ve gazete sayfalarında tefrikaya ayrılan günlük sınırı doldurmak adına anlatımın uzatılmasından ve olay örgüsünün dışına çıkılmasından kaynaklanan kurgu kusurları bu romana genel şeklini verir. Bir anlamda, Ahmet Midhat edebiyatındaki genel kusurlar bu romanda görülen estetiğin kendisi olur.

Gönüllü'nün ilk bakışta Recep Köso ile Filomene arasında kopmalar ve yeniden kavuşmalar üstüne kurulu bir aşk romanı olduğunu düşündürecek olay örgüsüne rağmen, Ahmet Midhat Efendi bu romanda Teselya Savaşı bağlamında askerlik ve savaş konuları üzerinde önemle durmuştur. *Gönüllü*'yü, Prusya-Alman ordu geleneğinden gelen askerî jakobenleri Scharnhorst, Gneisenau, Blücher, Boyen, Grolman ve özellikle Clausewitz'in kaleme aldığı askerî strateji kitaplarına yaklaştıran da işte bu yoğun askerî içeriği ve bakış açısıdır. Ahmet Midhat Efendi, *Zâbit* ile *Edvâr-ı Askeriye* adlı eserlerinde kullandığı askerlik ve savaş konularına dair düşünce ve bilgilerini *Gönüllü* romanının kurgusuna yerleştirerek okurlarına daha anlaşılır bir şekilde sunmayı amaçlamıştır.

Ancak, bu noktada, Ahmet Midhat Efendi'nin askerlik ve savaş konulu kurmaca-dışı eserlerini yazdığı dönemde adlarını saydığımız Avrupalı askerî stratejistlerin eserlerinden habersiz olduğunu; aksi geçerli olsa bile, bu eserlerin içeriklerine tam anlamıyla vâkıf olmadığını düşündüğümüzü belirtelim. Nitekim yazar, *Zâbit* adlı eserinin “Mukaddime”sinde *Rue du*

Monde adlı bir dergide zabitlerle ilgili yayımlanan ayrıntılı bir makalenin Avrupa'da yarattığı büyük ilgiden söz ederken bu makalede söz konusu edilen gerçeklerin “şimdiye kadar hemen hiçbir müellif-i askerî tarafından kâğıt üzerine konulmamış olduğunu” (Ahmet Midhat 1308a: 4) iddia eder. Bu da, onun daha önce değindiğimiz *Millet-i Müsellâha* adlı eserin sahibi Goltz Paşa ve diğer askerler tarafından oluşturulan büyük bir külliyatı bilmediğini veya yalnızca göz ardı ettiğini ve askerlik konulu kitaplarını kaleme alırken *Rue du Monde* dergisinde karşısına çıkan zabitlerle ilgili makale gibi, genel anlamda, ikincil kaynaklardan beslendiğini akla getirir. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, Ahmet Midhat Efendi'nin konuyu ele alışında Avrupa'daki iki yüz yıllık milliyetçi/militarist birikimin, sosyal Darwinci tezlerin Osmanlı kamuoyuna/entelijansiyasına yansıdığı kadarından yararlandığı ve bu yoğun felsefi/ideolojik müktesebatı İslamcı/Osmanlıcı düşünce şekliyle uyumlu hale getirme çabası içinde olduğu gözlenir. Ne var ki, sahip oldukları “ethos” bakımından ahenk içinde oldukları söylenemeyecek bu ideolojileri “te'lif etmek”, yüksek bir bilgi, kültür ve yaratıcı bir zihin gerektiren zor bir görevdir.

Asker-millet

Gönüllü'de Ahmet Midhat Efendi'nin askerlik ve savaşla ilgili yaşadığı döneme egemen militarist görüşler paylaştığı görülür. Romanın başkahramanı Recep Köso'nun yanındaki adamlarıyla birlikte orduya gönüllü katılmak istemesine Müşir Edhem Paşa, başta, gönüllü askerlerin orduya ayak uydurmadıkları ve padişah ordusuna yakışan hal ve hareketlere aykırı davranışlarda buldukları gerekçesiyle olumsuz yaklaşıp da sonrasında, onların düzenli orduya dâhil olmayı istediklerini öğrenmesiyle bundan büyük memnuniyet duyar (Ahmet Midhat 2000: 339). Zira, dönemin padişahı II. Abdülhamid'in uygulamaları sayesinde “artık başıbozuk ve muavine gibi namlar ile asker kullanmaya hakikaten hacet kalmamıştır” (Ahmet Midhat 2000: 341). Ahmet Midhat Efendi *Zâbit*'te bu konuyla ilgili tarihî bilgilerini okurla paylaşır. Kitapta yer alan “Farziye-i Askeriye” başlıklı makalesinde askerlik tarihinin üç devir içinde değerlendirilebileceğini, bunlardan ilkinin “şövalyelik” dönemi, ikincisinin zorunlu askerlik hizmetinin nüfusun yalnızca belli bir kısmını (belli bir yaştaki güçlü, sağlıklı erkekler) ilgilendirdiği dönemi olduğunu belirttikten sonra üçüncü dönem hakkında şu bilgileri verir:

şimdiki tensikatın hizmet-i askeriyeyi bütün efrâd-ı millete tamim eyledikleri devir olup bu devirde asker milletten ve millet askerden başka bir şey olmak nazariyatı artık hükümden düşmüş ve hey'et-i askeriyeye devlet ve milletin bir hey'et-i umumiye-i evladı olarak telakki edilmiştir ki işte bu nokta-i nazardan tetkik olunan askerliğin şerefi kutsiyeti üzerine de ciltler doldurulmakta bulunmuştur. (Ahmet Midhat 1308a: 30)

Burada, daha önce Osmanlı asker ve sivil aydınlarının düşünce dünyasına Goltz Paşa tarafından kazandırıldığını gördüğümüz “ordu-millet” kavramının Ahmet Midhat Efendi tarafından tartışmasız kabul edildiği açıktır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus, okura tarihî gelişiminin açıklandığını gördüğümüz zorunlu askerlik hizmetinin “zorunluluk” kısmının göz ardı edilerek “kutsal bir şeref” olarak ele alınmasıdır. Daha önce belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nu çöküşten kurtarması umulan “siyaset tarzları”nın değişmez unsurlarından birinin “militarizm” olmasının nedeni, ordunun Türk modernleşmesi ve uluslaşması sürecinde üstlendiği tarihî roldü. Bu bakımdan, “büyük ölçüde orduya dayanan bir hareket olduğu ve hareket içinde yer alan sivil aydınlar da var olan koşullar gereği ‘militarizm’ dozu yüksek bir ideolojiyi benimsediği için, bu ‘asker millet’ kavramı bir tarihî olgu ve aynı zamanda bir değer haline getirilmiştir” (Belge 2009: 234). Ahmet Midhat Efendi’nin hem “asker millet” hem “millet asker” şeklinde kullandığını gördüğümüz kavramın mündemici olan birtakım mukaddesatın, Murat Belge’nin sözünü ettiği aydınlar/yazarlar arasında ortak bir edebiyat dil ve içeriği doğurması kaçınılmazdır. Örneğin, Ahmet Midhat Efendi, romanının kendisi de bir gönüllü olan başkahramanı Recep Köso’nun dâhil olduğu “gönüllüler”i diğer askeri statüler arasında öne çıkarırken onları zorunlu ve bedelli askerlerle karşılaştırır. Ahmet Midhat Efendi’ye göre bedelliler, “şeref-i askeriden bilkülliye hariçte” tutulurlar ve “ücretli amele muamelesi” görmeleri uygundur; “gerek zâbitân ve gerek efrat bunlar hakkında zaten de o yolda muamele ederler.” Öte yandan, gönüllüler mecbur olmadıkları bir görevi yerine getirmek için “aşk ve şevk”le orduda yer alırlar. Askerlik kanunları ve düzenine en uygun hareket edenler de onlardır. “Çünkü gönüllüler işte bu vezâif ve hidemâtın hüsn-i ifa ve temâmî-i edâsıyla o cihetten tahassül edecek ezvâk-ı maneviyye ve lezâiz-i ruhaniyyeye nail olmak için bu silk-i mukaddese girmişlerdir” (Ahmet Midhat 2000: 395).

Moreau'nun kaydettiği gibi, Tanzimat sonrasında Arnavutlar ve Boşnaklar gibi Müslüman topluluklar ve özellikle gayrimüslimler askerlik yapmamak için direnç göstermişlerdir (2010: 36-39). Ahmet Midhat Efendi'nin *Gönüllü* romanının başkahramanını Osmanlı Devleti'nin yukarıda özeti verilen askeri düzenlemeleri tam anlamıyla uygulayamadığı Arnavutlar arasından seçmesinin özel bir sebebi olduğu düşünülebilir. Recep Köso, romanın anlatı zamanında “otuz altı, otuz yedi yaşlarında” (Ahmet Midhat 2000: 229) olduğuna göre orduda görevli olması için yaşa bağlı herhangi bir engel söz konusu değildir. Bu durumda, Recep Köso orduya ancak “gönüllü” olarak yazılabiliyorsa bu durum Ahmet Midhat Efendi'nin Arnavutları zorunlu askerlik uygulamasına dâhil etmeden orduya sokmak için bulduğu zekice bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Ahmet Midhat Efendi, romanının başında Arnavutları vatansever ve öngörülü bir Osmanlı ve Müslüman topluluk olarak işlerken “vatanseverlik” kavramını “patriyotizm” ile karşıladığı gözlenir. Ona göre, zorunlu askerlik görevinden kurtulmak için Rumeli taraflarından “eşkıyalık, hırsızlık, dolandırıcılık, yankesicilik, rufyanosluk” yapan Yunanlardan patriyotizm beklenemez (Ahmet Midhat 2000: 361). Buradaki “eşkıyalık” kaydı önemlidir; çünkü bir bakıma “asker-millet” olmanın zıddı bir ulusal niteliği ifade eder. Ahmet Midhat Efendi *Edvâr-ı Askeriye*'de bu ayrım çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz şu cümlelere yer verir: “Bütün kavânin-i medeniye bütün kavâid-i hikemiye insanları şekâvetten men eylediği halde insanlardan bazıları yine şekâvette bulunuyor” (Ahmet Midhat 1308b: 74). Osmanlı aydınları, Yunanların ilk sonuç alan azınlık ulusu olduğu Balkanlar'daki bağımsızlık hareketlerini “şekâvet” ve “eşkıyalık” olarak görüyorlardı. Ahmet Midhat Efendi, medeni kanunlara ve kaidelere uymamakla, başka bir deyişle militarizmi kuralına göre oynamamakla suçladığı Yunanların, Osmanlılar gibi “asker-millet” değil, “eşkıya” olduklarını ifade eder. Ahmet Midhat Efendi militarist düşüncenin “haklı-haksız” veya “güçlü-güçsüz” gibi kategorizasyonuna benzer pek çok savını da başarıyla kullanır. Örneğin, Charles Darwin'den önce dile getirdiği “canlılar arasında var kalma kavgası” düşüncesine atıfla, “Almanya hükemâsından Alexander (von Humboldt)'un gösterdikleri vecihle halâyıkın kâffesi yekdiğerleri aleyhinde muhârebe-i dâimededirler” (1308b: 59) dediğini kaydeder. Her türlü Batılı düşünceyi Müslüman kimliğiyle ele alan Ahmet Midhat Efendi, burada, (Charles Darwin'in 1859 tarihli *On the Origin of Speices* adlı

eserine değil, Alexander von Humboldt'un nispeten önemsiz çalışmalarına borçlu olduğu) sosyal Darwinci düşüncelerle hiçbir şekilde çatışma halinde görünmez. Ona göre insanların savaşları avını yiyerek hayatta kalmaya çalışan hayvanların durumundan farklıdır: "...insanların yekdiğeriyle ettikleri niza' olsa olsa birinin elindeki şeye diğeri'nin tama'ından neşet etmek nazarıyla bakılabileceği derkârdır ki ilm-i tabiatta hemen her nev'i hayvan görülebiliyor(dur)" (Ahmet Midhat 1308b: 69). Ancak *Gönüllü* romanında, Humboldt'un tezine uygun hareket ederek Yunanların tabiat kurallarına uyduklarını düşünmesi beklenirken, çelişkili biçimde, savaştan önce giriştikleri sınır ihlalleriyle savaşa neden olduklarını kaydeder: "... palikaryalar 'zito hellada' yani yaşasın Yunanistan ve 'zito opolemos' yani yaşasın muharebe naralarını atarak..." yürürler (Ahmet Midhat 2000: 361). Sonunda yenilgiyle ayrılacakları savaşı isteyenler de sınır tecavüzleriyle savaşın şartlarını zorladıkları için suçlanması gerekenler de Yunanlardır.

Subay, asker ve kışla

Ahmet Midhat Efendi'nin yukarıda askerlik tarihini üç döneme ayırdığını gördüğümüz eserine *Zâbit* adını vermesi militarizm çalışmaları çerçevesinde düşünüldüğünde isabetli bir tercihtir. Çünkü militarizmin tarihi, bir bakıma, subaylık mesleğinin tarihidir. Ücretli askerler ile askerliği babadan gelen bir hobi olarak icra eden aristokrat subaylar uzun süre uyumlu bir ikili olarak orduda birlikte çalıştılar. Ancak değişen savaş konsepti ve teknolojilerinin bir sonucu olarak askerî özel becerilerin gereksizleşmesi sonucu ortaya çıkan vatandaş ordularında subaylık aristokrasi sınıfına özgü ayrıcalıklı bir meslek olmaktan çıktı. Ancak bu ayrıcalık kaybı mesleğin prestij yitimine uğradığı anlamına gelmiyordu. Kurmay subaylık rütbesinin de ortaya çıkmasıyla, askerî okullardan mezun olan subaylar savaş meydanlarından uzaklaşıp cephe gerisinden savaşın sevk ve idaresiyle sorumlu uzmanlar haline geldiler. Subaylar, bundan böyle, emirlerindeki yurttaş-askerlerle aralarında önceki dönemlerde ücretli askerlerle aristokrat askerler arasında bulunmayan sınırlar koymaya, militarizmin askerî değerler olarak belirlediği katı bir itaat, disiplin, hiyerarşi anlayışı uygulamaya başladılar.

Recep Köso'nun da roman boyunca üstlerine aynı saygı ve itaat duygusuyla yaklaştığı, "üniformalarını lâbis bulunan erkân ve umerâ ve zâbitân(a)" (Ahmet Midhat 1308a: 36) askerî kıyafet ve sembollerin kazandırdığı ayrıcalığın bilincinde hareket ettiği görülür. Düzenli orduya girdikten sonra

hal ve hareketlerindeki değişim kadar Recep Köso'nun dış görünümü de üniforma sayesinde çarpıcı biçimde değişmiştir. Recep Köso ve arkadaşları üniformalarını üzerlerine ilk geçirdikleri andan itibaren “bir kat daha gösteriş peyda” ederler (Ahmet Midhat 2000: 342). Recep Köso, “süvari üniforması içinde bir kat daha kahramanlaşmış bir kat daha heybet peyda eylemiştir” (Ahmet Midhat 2000: 385).

Böyle tek tek askerlerin birleşmesiyle meydana gelen askerî birliklerin görenler üzerinde etkisi ise büyüleyicidir. Ahmet Midhat Efendi, Yunanları mağlup eden orduyu anlatırken okurun gözlerinin önünde fırtınalı bir deniz canlandırmak ister gibidir:

Sekiz dokuz yüz ejderha-misal atların bu miktarın dört misline müsavi olan ayaklarıyla zemini tepmelerinden mütehasıl inilti kulaklara dehşet verecek şeylerdendir. Üdebâ-yı kadîme ‘cüyuş’ kelimesiyle tabir eyledikleri bir kıt’a-î askeriyeyi ‘derya-hurûş’ vasf-ı terkiбіsiyle tavsif ederler. (...) Kılıç kınlarının birbirine dokunmasından mütehasıl çıkırtılara munzam olan hayvan kişneyişleri huyûl-ı mezkûrenin pâmâl eyledikleri zeminden akseden tepintiler ile beraber yukarıda ihtar eylediğimiz iniltiyi hâl-i gazabında bulunan deryanın teâkub-ı emvacından mütehasıl çağılıya, iniltiye benzetmek hiç de mübalâğaya hamlolunmaz. (Ahmet Midhat 2000: 377)

Ahmet Midhat Efendi, *Gönüllü* romanında kışla hayatı üzerinde de önemle durur. Ahmet Midhat Efendi'ye göre orada, en temiz, bakımlı ve ürkek bir zabıt bile sertleşip erkekleşir. Çünkü orada “kadın yoktur” ve “yüzbaşı bu familyanın babası ve mülâzımlar amca ve dayısı mesâbesinde olup başçavuş ve çavuş ve bölük emini ve onbaşılar dahi ‘nefer’ denilen ihvân-ı mütesâviyenin ağaları demektirler.” (Ahmet Midhat 2000: 343) Bu zabıt böyle bir ortamda anlar ki, “vücutlar ne sağlam ve kalpler ne münşerih ve askerlik âlemi ne tatlı ve hele seferberlik hâli ne neşelidir” (Ahmet Midhat 2000: 344). Ahmet Midhat Efendi, Avrupalı yazarların askerlikle ilgili makalelerinde subaylarla askerlerin aynı vatanın evladı ve birbirlerinin silah arkadaşı oldukları tespitini beğenerek paylaşır. Orduda asker ile subay arasında kurulan arkadaşlık ilişkisi son derece önemlidir: “...nefer bir kere fariza-i cihâdî edâya namzet olmakta hükümet-i İslâmiyeye zâbitânın arkadaşı” olduğu ve aynı zamanda “zâbitânın ağlebi hâlâ neferlikten yetişmekte olduğu cihetle” bunlar arasındaki hiyerarşi ilişkisinin karşılıklı güven ve saygıya dayanması gerekir (Ahmet Midhat 1308b: 45).

Askerî değerler

Ahmet Midhat Efendi askerlerle subaylar arasındaki ilişkiye dair görüşlerini romanından önce *Zâbit* adlı eserinde okurlarıyla paylaşır. Ona göre, “zâbiti ile kendisinin arasındaki münâsebet-i askeriye bilmeyen neferât gâzi ve asker olmak şân ve şerefine lâıyk olmadığını göster(ir)”; aynı şekilde, “neferi ile kendi arasındaki nisbeti bilmeyen zâbit bundan daha fena bir nazarla telakki olunacağına ve askerlik nâm-ı nâmisi bile bunlara lâıyk görülemeyeceğine şüphe etmemelidir” (Ahmet Midhat 1308a: 37).

Aynı eserde, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya bütün bu hiyerarşik düzenin belirleyicisi “inzibat ve itaat ve inkıyâd”ın askerlik açısından hayati önemde olduğu kaydedilir (1308a: 34). Kışla hayatının esas belirleyeni olan bu askerî değerler *Gönüllü* romanında Osmanlı ordusunun ayırt edici nitelikleri olarak kendilerine yer bulurlar. Ahmet Midhat Efendi, Osmanlı ve Yunan ordularını karşılaştırırken iki ordu arasında anlamlı farklılıklar görür. Ona göre, Yunanlıları yenen Osmanlı ordusu azameti ve görünüşüyle düşman karşısında başlı başına bir üstünlük kurarken hal ve tavırlarıyla da savaşı moral düzeyde kazandığını gösterir. İki ordunun genel tavırlarını karşılaştıran yazar Osmanlı ordusunu “en muntazam ve en mütemeddin bir devlet askerine ve işin asıl bizcesi en mütediyyin ve ahkâm-ı şeriiyeye en ziyade riayetkâr bir Müslüman ordusuna bihakkın lâıyk olacak bir tavır ve harekât” içinde görürken Yunanlıların tutumlarını, düşmanlarına karşı izledikleri savaş hukukunu “ne Hristiyanlığa, ne medeniyete, ne insaniyete, ne de askerliğe hiçbir şeye lâıyk görülemeyecek bir muamele olmuştur” sözleriyle eleştirir (Ahmet Midhat 2000: 384).

Savaşta dezenformasyon ve casusluk faaliyetleriyle üstün başarılar gösteren Recep Köso cesareti ve metanetiyle komutanlarının takdirini kazanır. O, bir bakıma, Ahmet Midhat Efendi'nin ideal asker tanımının vücut bulmuş halidir: “Bir asker belâya sabûr ve metâibe hamûl olarak gayret-i diniye ve hamiyet-i vataniye ile gayûr ve cesur olursa mağlubiyet o askerden uzaktır” (Ahmet Midhat 1308b: 50). Ahmet Midhat Efendi'nin, “Cenk bir ilim midir yoksa bir sanat mı?” (Ahmet Midhat 1308b: 4) sorusu çerçevesinde görüşlerini tartıştığını belirttiğimiz *Edvâr-ı Askeriye*'de kitabın argümanına ters düşecek biçimde bir orduda “cesaret”i “bilgi”ye tercih eden örnekleri ardı ardına sıralar:

Elbette bir malumatlı ordudan bir cesur ordu müreccaktır. Çin diyarlarından Afrika çöllerinden zuhûr eden vahşiler medeni orduları bozmuşlardır. Mütemeddin ve müterakki olan Roma'yı vahşiler münkarız etmişlerdir. Atilla'ya karşı koyan Roma'nın fûnûn-ı askeriyesi ne hüküm göstermiştir(?). (Ahmet Midhat 1308b: 50)

Savaşkanlık, kahramanlık ve gözü karalık gibi özelliklerin teknik bilgi, deneyim ve strateji gibi askeri kavramlara üstün geleceği görüşünü tarihten verdiği örneklerle güçlendiren yazar, bir bakıma, Osmanlı ordusunda öne çıktığını düşündüğü nitelikleri din/inanç ve medeniyet arasında kurduğu karşıtlığa yerleştirerek medeniyet karşısında inancın zaferini de müjdelemiş olur.

Militarizm ve İslâm

Yunanların savaş sırasında yaptıklarının Hıristiyanlığa sığmayacağını ifade etmesinden hareketle Ahmet Midhat Efendi'nin Osmanlı askerlerinden beklentilerini ne kadar yüksek tuttuğu tahmin edilebilir. Ahmet Midhat Efendi, *Edvâr-ı Askeriye ve Zâbit* eserlerinde sık sık başvurduğu yabancı yazarlar için hissettiği takdir duygularını dile getirmekten geri durmaz. Örneğin, askerlik mesleğinin önemiyle ilgili yazılanlar hakkında beğenisini, “Avrupalıların şeref ve kutsiyet-i askeriye tasvirleri dahî filvaki gayet güzeldir” (1308a: 30-31) sözleriyle ifade eder. Ancak onların askerlik konusundaki tespit ve yargılarında eksikliğini gördüğü nirengi noktasını Osmanlı toplumunda, daha doğrusu İslâm inancında bulduğunu açıkça dile getirerek, “...bizde hasb-el-İslâmiye askerlik daha başka bir nokta-i nazardan telakki olunmak lazım gel(diğini)” (Ahmet Midhat 1308a: 31) dikkatlere sunar. Ahmet Midhat Efendi'ye göre, örneğin, askerlik konusundaki iki medeniyet/din arasındaki en önemli ayrım “vatan uğruna ölüm” konusuna yaklaşımda saklıdır. Ahmet Midhat Efendi Avrupalıların “hamiyet-i vatan” düşüncesiyle savaşmalarını takdire şayan bulmakla birlikte İslâm inancındaki “cihâd” anlayışının Hıristiyanlıkta bulunmadığının altını çizer: “Emr-i cihat ibadetlerin ekber ve eşrefi olup onunla iştilal edildiği demlerde ferâiz-i saire kâmilten te'hir edilir” dedikten sonra Aşere-i Mübeşşere'den sonra cennetle müjdelenenlerin ilk sırasında “şühedâ”nın geldiğini ekler. Bu nedenle “...şeref-i cân ve cihân-bahâya nâil olan guzât-ı kirâmın bizim nazar-ı İslâmiyetimizdeki şeref ve şânları Avrupa askerinin yine Avrupa nazarındaki şeref ve şânlarına aslâ makis olama(z)” (Ahmet Midhat 1308a: 33).

Şehitliğin önemini İslam inancına göre ortaya koyan bu düşüncelere uygun olarak, *Gönüllü* romanında 1897 Türk-Yunan Savaşı'nın gerçek aktörlerinden biri olan Abdüzel Paşa (1827-1897) askerlerini hücumla kaldırmadan önce azim ve sebatlarını artırmak ve onları cesaretlendirmek için yaptığı uzun bir konuşmada şunları söyler:

Cümlemiz için gençlikte, kartlıkta ölmek muhakkak olduğu hâlde yatakta ölmeye cenk meydanında ölmeyi tercih etmeyecek bir erkek, bir yiğit tasavvur edemem. Yatakta ölenler 'Allah iman selameti versin,' Allah taksiratını affetsin' duasına muhtaçtırlar. Cenkte ölenlere cennet ve cemâl kat'iyen mev'ut olduğu için onlar bu dualara muhtaç olmayıp tebriklere, teahyatlere müstehaktırlar. (Ahmet Midhat 2000: 352)

Askerlerinin cesaretini artırmak için "şehadet" in değer ve ayrıcalıklarını dile getirdiği 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Osmanlı ordusunun son döneminde yetiştirdiği en önemli askerlerden biri olan ve hakkında çok sayıda manzum ve nesir eser verilen Abdüzel Paşa'nın katıldığı son savaş olur (Ülgen 1996: 169-204). Abdüzel Paşa'nın yukarıdaki sözleri, dinî söylemden ulusal söyleme transfer edilmiş "şehitlik" kavramının yeniden dinî alana iadesine işaret eder. Bir başka örnekte, Recep Köso, komutanı Müşir Edhem Paşa'nın casusluk görevi teklifini kabul ederken böyle nazik bir hizmette ölümünün "daha hususî, daha şanlı surette nail-i rütbe-i şehadet" (Ahmet Midhat 2000: 347) anlamına geleceğini düşünür.

Ahmet Midhat Efendi askerî kurum, kişi ve uygulamalarla İslam inancı içindeki kurum, kişi ve uygulamalar arasında sıklıkla benzerlikler kurmayı da faydalı bulur:

...emr-i ibadette imâm-ı umumiye iktidâ eden cemâat-i Müslimîne esvât-ı tekbiri esmâ için müezzinler bulunduğu gibi askerlikte dahî imâm-ı umûmi olan başkumandan şevket-i unvanın evâmirini tebliğ ve ibâdet-i gazâyı tertip için zâbitânın herhalde merâtip ve vezâifi muayyen ve mümtazdır ki işte askerlikte me's'ele-i hayâtîyeden olmak derecesinde mühim olan inzibât ve itâat ve inkıyâd dahî bu nokta üzerinde kâimdir. (1308a: 34-35)

Ahmet Midhat Efendi, bunun gibi, militarist lügatten aldığı kavram ve söylemleri İslam inancı içinde bulduğu akaidin ve Osmanlı toplum yapısının içine başarıyla yerleştirir. Örneğin, itaat konusunu anlatırken İslâm

inancındaki “ülü-l-emre itaat” kavramından yola çıkar ve bunu “...bizde kânûn dâiresinde zâbite itâat pâdişâha itâat demek olup pâdişâha dahî itâat Hakk-ı Teâlâ Hazretleri'ne itâat demektir” (1308a: 34) diye örneklendirir.

Sonuç

Ahmet Midhat Efendi'nin bu çalışmada ele alınan üç eseri de onun külliyatı içinde fazla bilinmeyen eserleridir. Böyle de olsa, *Gönüllü* romanının askerlik ve savaş konulu makalelerinin derlenmesinden oluşan *Edvâr-ı Askeriye* ve *Zâbit* eserlerine kıyasla daha fazla bilindiği düşünülebilir. Bunun en önemli kanıtı ise bu iki kitabın bugün dahi Latin harflerine aktarılmamış olmasıdır. Ahmet Midhat Efendi külliyatı içinde ikincil öneme sahip olduklarını söyleyebileceğimiz bu deneme kitapları bugün olduğu gibi muhtemelen yayımlandıkları dönemde de yazarın kurmaca eserleri kadar ilgi görmüyorlardı. Ancak Ahmet Midhat Efendi'nin üstünde ısrarla durduğu modernleşme konusunun önemli bir ayağı olan askerî modernleşmeyi gazete sayfalarında bırakmayıp kitaplaştırması, hatta bir adım daha ileri giderek askerlik ve savaş hakkındaki görüşlerini kurmaca plana taşıması meseleye verdiği değeri göz önüne serer. Çalışma boyunca Ahmet Midhat Efendi'nin askerlik ve savaş konulu kurmaca/kurmaca-dışı eserlerinden örneklerini sunduğumuz içerik benzerliği, yazarın bu konulara dair düşüncelerini *Teselya Savaşı* gibi dönemin kamuoyunu yakından ilgilendiren güncel bir savaşı anlatan hikâye içine yerleştirerek daha geniş kitlelere ulaştırmak, daha anlaşılır kılmak istemiş olmasının nedeni sayılabilir.

Öte yandan, asker-millet, kışla, asker-subay ilişkileri, askerî değerler ve militarizm ile İslâm gibi konular çerçevesindeki içerik benzerliği *Gönüllü* romanını yazarın askerlik ve savaş konulu iki kitabındaki stratejist söyleme yaklaştırmıştır. Ahmet Midhat Efendi, Avrupa basınından okuduklarından yola çıkarak kaleme aldığı bu iki kitabındaki düşüncelerini esas alarak *Teselya Savaşı* fonunda kurduğu hikâyesini gerek anlatının içine yedirerek gerek anlatıyı kesintiye uğratarak askerlik ve savaş konularına dair bir romanda olması beklenmeyecek bilgiler vermiştir. Ahmet Midhat Efendi'nin genel anlamda kendine has üslubu olarak kabul gören bu durum, *Gönüllü* romanına özel bir nitelik kazandırmıştır. Onu edebî bir eser olmaktan uzaklaştırdığı ölçüde bir askerî strateji (ta'biye) kitabına dönüşmüştür.

Tanzimat aydınları pek çok konuda olduğu gibi Batı düşünce mirasını belirleyen kaynaklar ve ideolojilerle rastlantısal, eklektik ve çoğu zaman

pragmatik bir ilişki içindeydi. Ahmet Midhat Efendi örneğinde olduğu gibi, zorunlu askerlik tarihi, militarizm, sosyal Darwinizm, milliyetçilik konularındaki donanım ve bilgi, bu çalışmada da işaret edildiği üzere Osmanlılık/İslamcılık düşünceleriyle eldeki bilgi uyumlu hale getirilirken çeşitli tutarsızlıkların boy vermesine neden olmuştur. *Gönüllü* romanında Osmanlılık akımına uygun olarak Arnavutların Osmanlı bünyesi içinde kalması gerektiği anlatılırken militarist görüşlere de yer veriliyordu. Bu durum, militarizmin insanlık tarihinin son yüzyılını el ele şekillendirdiği milliyetçi ideolojiyi de ister istemez romanın ideolojik denkleminin içine dâhil etmiş; bu da, Ahmet Midhat Efendi için arzulamadığı sonuçlar doğurmuştur. Aynı şekilde İslâm'ın “cihad” anlayışıyla militarist düşüncenin temel bileşenlerinden biri olan sosyal Darwinci teori arasındaki uyumsuzluk, Ahmet Midhat Efendi'nin bu makalede incelenen askerlik ve savaş konulu eserlerinin düşünsel bütünlüğünü zedelemiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Ahmet Midhat Efendi'nin militarizm ve milliyetçilik gibi saldırgan ve savaşkan ideolojileri İslamcılık-Osmanlıcılık düşüncesiyle te'lif etme ameliyesinde birtakım zorluklar yaşadığı ortadadır.

Kaynaklar

- Ahmet Midhat Efendi (2002). *Arnavutlar Solyotlar*. Haz. Nuri Sağlam. Ankara: TDK Yay.
- Ahmet Midhat Efendi (1308b). *Edvâr-ı Askeriye*. İstanbul: Kırk Ambar Matbaası.
- Ahmet Midhat Efendi (2000). *Gönüllü*. Haz. Erol Ülgen. Ankara: TDK Yay.
- Ahmet Midhat Efendi (2001). *Letaif-i Rivayat*. Haz. Fazıl Gökçek ve Sabahattin Çağın. İstanbul: Çağrı Yay.
- Ahmet Midhat Efendi (1308a). *Zâbit*. İstanbul: Kırk Ambar Matbaası.
- Belge, Murat (2009). *Genesis, “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni*. İstanbul: İletişim Yay.
- Belge, Murat (2012). *Militarist Modernleşme, Almanya, Japonya ve Türkiye*. İstanbul: İletişim Yay.
- Clausewitz, Carl Von (2015). *Savaş Üzerine*. Çev. Selma Koçak. İstanbul: Doruk Yay.
- Devellioğlu, Ferit (2003) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dupre, Ben (2014). *Gerçekten Bilmeniz 50 Felsefe Fikri*. Çev. Elif Gökteke. İstanbul: Domingo Yay.
- Durgun, H. Harika (2015). *Ahmet Mithat Efendi ve Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Dündar, Fuat (2008). *Modern Türkiye'nin Şifresi İttihat ve Terakki'nin Etnisite*

- Mühendislięi (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yay.
- Hobsbawm, Eric J. (2006). "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek". *Geleneğin İcadı*. Der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger. Çev. Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Mehmed Arif (2012). *Başımıza Gelenler*. İstanbul: Babıali Kültür Yay.
- Okay, Orhan (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mişhat Efendi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Ortaylı, İlber (1998). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. İstanbul: İletişim Yay.
- Şen, Cafer (1997). *1897 Osmanlı-Yunan Muhârebesi'nin Türk Edebiyatındaki Akisleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ülgen, Erol (1993). *1897 Türk-Yunan Savaşının Türk Şiirindeki Akisleri*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ülgen, Erol (1995). "Ahmet Midhat Efendi'de Askerlik Fikri ve Gönüllü Romanı". *Türk Dili* 521: 619-627.
- Ülgen, Erol (1996). "1897 Türk-Yunan Savaşı'nın Ünlü Komutanlarından Şehid Abdülezel Paşa (1828-1897), Hayatı ve Hakkında Yazılan Şiirler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* (1994): 169-204.
- Ülgen, Erol (2005). "Selanikli Fazlı Necip'in Hayatı, Eserleri ve Dilâver Romanı Hakkında". *Dilâver*. Haz. Erol Ülgen. Ankara: Akçağ Yay.

Ahmet Midhat Efendi's Views on Military Service and War*

Şener Şükrü Yiğitler**

Abstract

Ottoman Empire entering a fast Westernization process with the onset of Tanzimat Period, was, at the same time, in a constant battle against Western powers. Ahmet Midhat Efendi, who wrote about all sides of Westernization movement, was closely interested in this situation. Ahmet Midhat's *Zâbit* (1891) and *Edvâr-ı Askeriye* (1891) confirms his deep interest in military service and war. Considering his writings in these books it could be derived that Ahmet Midhat Efendi adapted his views on modern military service and wars from Western sources, and he used such concepts as "soldier-nation" and "social Darwinism", which are mostly associated with militarist thought. Furthermore, he conveyed these views to larger masses by using them intensively in his novel titled *Gönüllü* (1897), which is published after 1897 Ottoman-Greco War and is one of the first war novels in Turkish literature.

This article examines similarities in Ahmet Midhat Efendi's views on military service and war found in *Zâbit*, *Edvâr-ı Askeriye* and *Gönüllü*, and Western thoughts and ideologies, notably militarism, he used as reference points in these three works.

Keywords

Ahmet Midhat Efendi, *Zâbit*, *Edvâr-ı Askeriye*, *Gönüllü*, militarism, war, military service.

* Date of Arrival: 26 January 2017 – Date of Acceptance: 12 May 2017

You can refer to this article as follows:

Yiğitler, Şener Şükrü (2020). "Ahmet Midhat Efendi'nin Askerlik ve Savaşa Dair Görüşleri". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 94: 137-157.

** Dr., Bitlis Eren University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature – Bitlis/Turkey

ORCID ID: 0000-0002-7283-3621

ssyigitler@gmail.com

Взгляды Ахмета Мидхата Эфенди на военную службу и войну*

Шенер Шюкрю Йигитлер**

Аннотация

Османская империя вступила в быстрый процесс вестернизации с наступлением периода танзимата, находясь, в то же время, в постоянной битве против западных держав. Ахмет Мидхат Эфенди, который писал обо всех сторонах движения вестернизации, был очень заинтересован в этой ситуации. Произведения Ахмета Мидхата «Забит» (1891 г.) и «Эдвар-и Аскерие» (1891 г.) подтверждают его глубокий интерес к военной службе и войне. Его заметки позволяют сделать вывод, что Ахмет Мидхат Эфенди адаптировал свои взгляды на современную военную службу и войну из западных источников, и он использовал такие понятия, как «нация солдат» и «социальный дарвинизм», которые в основном связаны с милитаристским мышлением. Кроме того, он донёс эти взгляды до широких масс в своем романе «Гёнүллю» (1897), который был опубликован после войны между Османской империей и Грецией 1897 года и является одним из первых военных романов в турецкой литературе. В данной статье рассматривается сходство между взглядами Ахмета Мидхата Эфенди на военную службу и войну, высказанные им в романах *Zâbit*, *Edvâr-ı Askeriye* и *Gönüllü*, и суждениями западных идеологов, особенно о милитаризме, которые он использовал в качестве ориентиров в этих трех работах.

Ключевые слова

Ахмет Мидхат Эфенди, *Zâbit*, *Edvâr-ı Askeriye*, *Gönüllü*, милитаризм, война, военная служба.

* Поступило в редакцию: 26 января 2017 г. – Принято в номер: 12 мая 2017 г.

Ссылка на статью:

Yiğitler, Şener Şükrü (2020). "Ahmet Midhat Efendi'nin Askerlik ve Savaş Dair Görüşleri". *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 94: 137-157.

** Д-р, Университет Эрен (Битлис), Факультет науки и литературы, кафедра турецкого языка и литературы - Битлис/Турция
ORCID ID: 0000-0002-7283-3621
ssyigitler@gmail.com